

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.25>

В. В. Коломієць, аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ

ОСОБА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШНИКА, ЩО ВЧИНЯЄ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

В статті надається характеристика особи, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Вказано, що під час вивчення особи кримінального правопорушника особливе значення мають психологічні особливості, оскільки саме вони формують каркас, на якому будується суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, а отже і основна частина самого суспільно небезпечного діяння у його фізичному (матеріалістичному) розумінні. Більша кількість інформації, яка входить до структури особи кримінального правопорушника є суто теоретичною, такою, що призначена для використання її для планування заходів запобігання кримінально протиправній діяльності та виховної роботи із правопорушниками. Для криміналістики важливі ті дані особи, які надають можливість узагальнити інформацію щодо механізму суспільно небезпечного діяння та його особливостей. Зазначено, що в межах криміналістичної науки структура кримінального правопорушника має складатись з таких елементів як: 1) соціально-демографічні ознаки; 2) функціонально-психологічні; 3) організаційно-правові; 4) медичні. Вказані елементи можуть бути повноцінно вписані в механізм кримінально протиправної поведінки суб'єктів кримінальних правопорушень, що надасть можливість більш точно будувати слідчі версії та загальну тактику розслідування суспільно небезпечних діянь. Підсумовано, що з огляду на державну статистику та судову практику, типовий портрет особи кримінального правопорушника, який вчиняє діяння, передбачене ст. 286 КК України є наступним: особа чоловічої статі, віком від 29 до 39 років із повною та базовою загальною середньою освітою, громадянин України, працездатний, але такий, що не працює та не навчається, який під час здійснення правопорушення знаходиться у специфічному для себе стані (стрес, алкоголь/наркотичне сп'яніння тощо).

Ключові слова: типовий портрет, особа кримінального правопорушника, порушення правил безпеки, дорожній рух, кримінальне правопорушення, тактика розслідування, слідчі версії.

V. V. Kolomiets. Personality of an offender violating road safety rules or vehicle operation by drivers

the article provides a description of the person who committed a violation of the rules of road traffic safety or the operation of transport by persons driving vehicles. It is indicated that during the study of the personality of the criminal offender, psychological features are of particular importance, since they form the framework on which the subjective side of the criminal offense is built, and therefore the main part of the socially dangerous act itself in its physical (materialistic) sense. The greater amount of information included in the structure of the person of a criminal offender is purely theoretical, intended for use in planning measures to prevent criminal activity and educational work with offenders. For criminology, those personal data that provide an opportunity to generalize information about the mechanism of a socially dangerous act and its features are important. It is noted that within the framework of forensic science, the structure of a criminal offender should consist of such elements as: 1) socio-demographic characteristics; 2) functional and psychological; 3) organizational and legal; 4) medical. The specified elements can be fully included in the mechanism of criminally illegal behavior of subjects of criminal offenses, which will provide an opportunity to more accurately build investigative versions and general tactics of investigating socially dangerous acts. It was concluded that, based on state statistics and court practice, a typical portrait of a criminal offender who commits an act provided for in Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine is as follows: a male person, aged 29 to 39 years with complete and basic general secondary education, a citizen of Ukraine, able to work, but one who does not work and does not study anywhere, who at the time of committing the offense is in a specific for himself condition (stress, alcohol/drug intoxication, etc.).

Key words: typical portrait, person of a criminal offender, violation of safety rules, traffic, criminal offense, investigation tactics, investigative versions.

Постановка проблеми. Особа кримінального правопорушника в сучасній юридичній науці розглядається в низці наук, які є взаємозалежними між собою. Мова йде про кримінальне право, кримінологію та криміналістику, які розглядають структуру особистості особи, яка вчинила кримінально протиправне діяння з метою встановлення девіацій, які обумовили кримінальне правопорушення та потребують виправлення. При цьому необхідно відмітити, що якщо для кримінального права та кримінології особа правопорушника має більш теоретичне значення, то криміналістику цікавить практичний результат такого дослідження. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

© В. В. Коломієць, 2022

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання встановлення криміналістичних ознак особи кримінального правопорушника, який вчиняє порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами є достатньо дискусійним та часто зустрічається у працях вчених-криміналістів. Так, аналізу цієї проблеми присвятили свої праці такі науковці як: І. Колесник, О. Ковальова, П. Луцюк, В. Шепітько, Ю. Нагорняк та інші. Однак, вивчення державної статистики та судової практики дозволили підсумувати необхідність уточнення окремих результатів, отриманих вченими у попередніх роботах.

Мета статті. Метою статті є актуалізація питання щодо уточнення криміналістичного портрету особи, яка вчиняє порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Виклад основного матеріалу. Відтак, під час вивчення особи кримінального правопорушника особливе значення мають психологічні особливості, оскільки саме вони формують каркас, на якому будується суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, а отже і основна частина самого суспільно небезпечного діяння у його фізичному (матеріалістичному) розумінні. Більша кількість інформації, яка входить до структури особи кримінального правопорушника є суто теоретичною, такою, що призначена для використання її для планування заходів запобігання кримінально протиправній діяльності та виховної роботи із правопорушниками. Для криміналістики важливі ті дані особи, які надають можливість узагальнити інформацію щодо механізму суспільно небезпечного діяння та його особливостей.

Більшість вчених відомості про особу, що вчинила злочин, розглядає відносно наступної структури: 1) соціально-демографічні; 2) моральні якості; 3) психологічні властивості. Соціально-демографічні ознаки властиві будь-якій особі. Ті, що мають криміналістичне значення виглядають таким чином: відомості про стать, вік, освіту, сімейний стан, рід занять, місце проживання, наявність попередньої судимості, належність до певної соціальної групи та інші відомості демографічного характеру. Відношення місця проживання до місця вчинення кримінального правопорушення має значення для працівників правоохоронних органів у різних аспектах. Зокрема, для висунення версії щодо місцеперебування зловмисника, подальших слідчих (розшукових) дій тощо. Підводячи підсумок із приводу соціально-демографічних ознак, слід зазначити, що вони дають істотну інформацію про особу злочинця. Вона може бути використана як у науці, так і в практичній діяльності, зокрема під час розроблення та реалізації заходів профілактики кримінальних правопорушень, розроблення версій, підготовки та безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій. Поведінка людини багато в чому залежить від її статусу в суспільстві, тому соціальні прояви є необхідними для вивчення особистості злочинця. Соціально-демографічні ознаки містять інформацію, без якої неможлива повна криміналістична характеристика особи [1]. Як і будь-яка людська особистість, особа злочинця включає в себе певну систему моральних властивостей – поглядів і переконань, потреб та інтересів, життєвих цілей та очікувань, інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей [2, с. 89]. Якщо розглядати цінність даної групи для криміналістики, варто звернути увагу на те, що соціально-демографічні ознаки можуть надати інформацію про особливості та причини становлення кримінальної поведінки, особливості самого кримінального правопорушення та посткримінальної поведінки суб'єкта (наприклад, шляхом вивчення його навколишнього оточення).

Моральність і психологія особистості формує потреби, інтереси та, нарешті, мотивацію, що й породжують злочинну поведінку [3, с. 104]. Серед моральних властивостей особи злочинця слід виділити такі: правові, трудові, сімейно-побутові, міжособистісні, самооцінка («самосвідомість»). Вади правових властивостей виражаються у кримінально протиправній поведінці та ставленні до вчиненого, до правових цінностей – закону, правозастосування та ін. Через специфіку об'єкта посягання важко окреслити єдиний морально-психологічний портрет особи злочинця. Ідеали сім'ї у таких осіб або занижені, або відсутні [1]. Що стосується моральності та психології, на жаль, ці чинники не завжди є визначальними, у зв'язку із чим, вони, звичайно, можуть бути враховані під час будування версії, однак не мають вважатись основними. Так, наприклад, в контексті досліджуваного нами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, моральність та психологія може сформулювати уявлення про водія як про безвідповідальну людину, при цьому, навряд чи, дозволить охарактеризувати чи точно встановити механізм кримінально протиправної поведінки.

Таким чином, *в межах криміналістичної науки структура кримінального правопорушника має складатись з таких елементів як:* 1) соціально-демографічні ознаки – в частині вивчення та врахування особливостей становлення, розвитку, виховання та антропології кримінального правопорушника, які обумовлювали/сприяли формуванню кримінально протиправної поведінки; 2) функціонально-психологічні – в частині вивчення особливостей психології кримінального правопорушника, які полягають у відтворенні девіацій, що обумовлюють кримінально протиправну поведінку; 3) організаційно-правові – в частині встановлення рівня правової освіти, правосвідомості, готовності та спроможності відтворювати правові знання під час взаємодії із державою та суспільством; 4) медичні – в частині вивчення потенційної ймовірності наявності медичних особливостей та відхилень, які впливають на обрання способу мислення та поведінки. На нашу думку, вказані елементи можуть бути повноцінно вписані в механізм кримінально протиправної

поведінки суб'єктів кримінальних правопорушень, що надасть можливість більш точно будувати слідчі версії та загальну тактику розслідування суспільно небезпечних діянь.

Враховуючи вищевказане, пропонуємо зупинитись більш детально на розгляді особи кримінального правопорушника, який вчиняє порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Для формування власного типового портрету особи кримінального правопорушника, що вчиняє порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами ми проаналізували близько 123 вироків суду, викладених в Єдиному реєстрі судових рішень, а також державну статистику з 2017 року по жовтень 2021 року. На підставі отриманої інформації пропонуємо наступні ознаки суб'єктів суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 286 КК України.

1. Соціально-демографічні показники. Стать особи. Вивчення статистики з 2017 по жовтень 2021 року, викладеної на сайті офісу Генерального прокурора України [4] надало можливість підсумувати, що частіше кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України вчиняються чоловіками. Частка жінок склала 6,2 % від загальної кількості. Вказане може бути обумовлено тим, що чоловіки частіше за жінок вживають спиртні напої та наркотичні речовини, більш впевнені у своїх навичках та є менш уважними, ніж жінки. **Вік особи.** Проведений аналіз статистичної інформації [4] надав можливість підсумувати, що, здебільшого, розглядуваний вид кримінального правопорушення вчиняють повнолітні особи, віком від 29 до 39 років (28,3 %). На другому місці громадяни країни від 18 до 28 років – 25 % та на третьому місці особи від 40 до 54 років – 24,2 %. Вказане можна пояснити тим, що, наприклад, особи від 18 до 28 років часто вчиняють розглядуване діяння через відсутність необхідного досвіду (оскільки нещодавно отримали посвідчення водія), притаманну молодому віку самовпевненість та зухвалість, а також через зневіру у правоохоронні органи. Більш старші особи (від 29 до 39 років) можуть також бути занадто впевненими у своїх навичках та порушувати правила дорожнього руху, вважаючи, що у нестандартній ситуації зможуть своєчасно зреагувати. Що стосується категорії громадян від 40 до 54 років, можна допустити, що такі особи вже можуть мати проблеми зі здоров'ям, які негативно впливають на процес керування транспортним засобом.

Освіта. Варто звернути увагу на те, що освіта має дуже важливе значення під час надання характеристики особи та визначення ступеню її потенційної схильності до вчинення кримінальних правопорушень. Більше того, освіта має безпосереднє відношення до правосвідомості та рівня відповідальності людини, особливо, – коли мова йде про водія. Вивчення статистичних даних, викладених на сайті офісу Генерального прокурора України [8] дозволило підсумувати, що значний відсоток осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України складають особи із повною та базовою загальною середньою освітою – 41 % із загальної кількості осіб. Із базовою, повною вищою та передвищою освітою діяння вчинило 28 % осіб. Із початковою середньою або без освіти – 0,3 %. **Громадянство.** Більша кількість розглядуваного виду кримінального правопорушення вчиняється громадянами України. Відповідно до статистичних даних [4], 92,3 % осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 286 КК України – громадяни країни, частка іноземних громадян склала 1,2 %. Така ситуація є цілком логічною та може бути пояснена тим, що керують автотранспортним засобом, здебільшого, громадяни країни, що обумовлено документальними особливостями тощо. **Зайнятість осіб.** Достатньо цікавим є те, що відповідно до державної статистики [4], 36,8 % осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України є працездатними, але такими, що не працюють і не навчаються. 8,6 % суб'єктів розглядуваного діяння є безробітними, 1,8 % – студентами вищих навчальних закладів, 0,06 % – депутатами сільських, селищних, міських та районних рад.

2. Функціонально-психологічні. Передкримінальна поведінка. Частіше за все, до дорожньо-транспортної пригоди особа знаходиться у специфічному для себе стані: стресу (який призводить до розгубленості або дратівливості тощо); необумовленої самовпевненості, алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Така особа не може в повній мірі керувати своїми діями, у зв'язку із чим, коли вона сідає за кермо, фактично, можна констатувати становлення моменту виникнення суспільної небезпеки, потенціальна ймовірність якої усвідомлюється водієм в повній мірі. **Кримінальна поведінка.** Кримінальна поведінка під час руху обумовлена передкримінальними станами, які знаходяться у пролонгації та заохочуються водієм. **Посткримінальна поведінка.** Посткримінальна поведінка надає можливість охарактеризувати водія з моральної точки зору. Обов'язковою уваги заслуговують випадки, коли людина приклала зусиль для відшкодування шкоди, завданої їй суспільно небезпечними діями, залишилась на місці пригоди, надала долікарську допомогу та покалась у вчиненому. При цьому необхідно також враховувати факт можливого травмування самого водія, травматичний шок тощо.

3. Організаційно-правові. В цьому контексті доцільно враховувати рівень правової свідомості осіб, їх попередні судимості, водійський стаж, а також попередні випадки порушення правил дорожнього руху, дисциплінарні та адміністративні стягнення тощо.

4. Медичні. Окрему увагу необхідно приділяти наявності фізичних вад, таких як, наприклад, інвалідність, проблеми із зором, окремі психічні особливості, які не передбачають заборону на керування транспортними засобами. Вчені вказують, що вивчення особистісних та інших характеристик осіб, які експлуатують транспортні засоби та спричинили КДТП, дозволило висловити у науці погляд про виокремлення

чотирьох груп таких водіїв: а) водії з недостатнім досвідом і підготовкою до швидкої та правильної оцінки критичної ситуації, прийняття розумних рішень для виходу з найменшими втратами; б) водії – прихильники «агресивного» стилю керування, психічною особливістю яких незалежно від досвіду є самовпевненість і зневажливе ставлення до можливих негативних наслідків; в) водії, які на момент ДТП мали тимчасові психофізичні відхилення внаслідок перевтоми, хвороби; г) водії, відмінною рисою яких є легковажна поведінка під час керування транспортним засобом, відсутність почуття обережності [5, с. 27–28]. Ми абсолютно підтримуємо таку диференціацію, оскільки більшість випадків вчинення розглядуваного виду кримінального правопорушення вчиняються саме такими особами.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що *в межах криміналістичної науки структура кримінального правопорушника має складатись з таких елементів як:* 1) соціально-демографічні ознаки; 2) функціонально-психологічні; 3) організаційно-правові; 4) медичні. Вказані елементи можуть бути повноцінно вписані в механізм кримінально протиправної поведінки суб'єктів кримінальних правопорушень, що надасть можливість більш точно будувати слідчі версії та загальну тактику розслідування суспільно небезпечних діянь.

З огляду на державну статистику та судову практику, типовий портрет особи кримінального правопорушника, який вчиняє діяння, передбачене ст. 286 КК України є наступним: особа чоловічої статі, віком від 29 до 39 років із повною та базовою загальною середньою освітою, громадянин України, працездатний, але такий, що не працює та ніде не навчається, який під час здійснення правопорушення знаходиться у специфічному для себе стані (стрес, алкогольне/наркотичне сп'яніння тощо). Враховуючи окремі розбіжності у наведеному криміналістичному портреті та попередніх результатах, отриманих вченими у наукових працях, актуальним є удосконалення наукових розвідок з метою формування більш сучасних методик розслідування такого роду кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Чаплинська Ю.А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/42.pdf
2. Сахаров А. Б., Саркисов Г.С. Проблема преступности в современных условиях. Ереван : Айастан, 1991. 278 с.
3. Михайлов О.С. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 565 с.
4. Статистика. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
5. Колесник І.І. Структура криміналістичної характеристики злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Право. 2015. Вип. 20. С. 253–256.